

УДК 728.6:249

О. І. Колодрубська

*кандидат архітектури, доцент кафедри
дизайну архітектурного середовища сільських поселень,
Львівського національного аграрного університету*

ВПЛИВ РЕЛІГІЇ НА ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО СІЛЬСЬКОГО САДИБНОГО ЖИТЛА

Анотація: у статті розглядається вплив релігії на формування сільської садибної забудови та проблеми організації сакральної зони у її структурі.

Ключові слова: релігія, садиба, житловий будинок, сакральна зона, пам'ятні знаки та обереди релігійного характеру.

Постановка проблеми. Релігія відіграє велику роль у суспільстві, впливає на усі сфери людського буття. Людина не може жити без ідеалів, без віри у своє призначення, без усвідомлення свого нерозривного зв'язку зі світом природи та без розуміння свого місця у цьому світі.

Світогляд українського народу споконвіку формувався на ґрунті релігійних уявлень та вірувань, які знаходили своє відображення у народних звичаях та обрядах. Християнська релігія завжди була невід'ємним елементом способу життя і, по суті, душою українського народу. На християнстві ґрунтувалися освіта, право, культура. Віра в Бога була і залишається непохитним фундаментом морально-етичних засад сільського населення, а церква в сільській місцевості зараз є центром духовної культури. Роль церкви виявляється також через встановлення та дотримання ієрархії свят, що відбуваються не просто в зв'язку з важливими для даної християнської конфесії подіями і діяннями святих, але складаються на загальнослов'янській основі і пов'язані в часі зі змінами пір року та традиційною обрядовістю.

Збереження традиційної релігійної культури українського суспільства відносять також і до основних пріоритетів державної політики у сфері релігії. Як свідчать статистичні дані, кількість релігійних громад в Україні з кожним роком збільшується. Так, згідно даних інформаційного звіту Міністерства культури України «Про стан і тенденції розвитку релігійної ситуації та державно-конфесійних відносин в Україні» за 11 квітня 2013 року, в Україні станом на 1 січня 2013 року діє 36995 релігійних організацій. Аналіз кількісних показників поширення та розподілу релігійних осередків по території держави демонструє вищу концентрацію їх чисельності на заході держави із тенденцією до зменшення на схід та південь. У 8 областях Західного регіону (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська,

Хмельницька, Чернівецька) сконцентровано 39 % релігійної мережі держави [2]. Найвищий показник діючих релігійних громад по відношенню до кількості населення в Україні на Тернопільщині – 1256 громад, або 654 особи на одну громаду при 1228 осіб (в середньому) – по Україні.

Відповідно до тематичного загальнонаціонального дослідження соціологічної служби Центру Разумкова, що здійснювала моніторинг стану та тенденцій релігійності українського суспільства (у березні 2013р.) найвищий рівень релігійності теж виявляють жителі Заходу країни, де до віруючих віднесли себе 86% опитаних. Більш важливою є релігія для жителів села, ніж жителів міста (71% проти 65%). Вважають релігію важливою життєвою цінністю 85% жителів Заходу. Релігійне виховання у сім'ї отримали 76% населення Західного регіону [7, с.23-29].

Спільні релігійні переконання відіграють важливу роль в об'єднанні й організації ритму життя громади села. Це знаходить своє відображення в побуті селян. Останнім часом вони прикрашають будинки релігійною символікою, освячують хату, будівлі садиби і предмети побуту, на садибній ділянці відновлюють колишні або зводять нові пам'ятні знаки релігійного характеру, що мають вплив на її архітектурно-планувальне вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Релігія та сакральна архітектура є предметом вивчення багатьох науковців з різних галузей знань. Дослідженням у сфері культових споруд України присвячено праці В. Вечерського, О. Водотики, Г. Логвина, І. Могитича, Л. Прибєги, С. Таранушенка, М. Цапенка, П. Юрченка та ін.. Проте питання впливу релігії на формування сільської садиби в Україні спеціально не досліджувалися, прояви релігійності у садибній забудові окремо не визначалися, сакральна зона на присадибній ділянці була виділена у наукових працях О. Колодрубської [4, 5], але особливості її організації не досліджувалися. Зважаючи на зміни, що відбуваються у структурі садибної забудови, функціональне зонування сучасної садиби вимагає перегляду рекомендацій і нових пропозицій.

Постановка завдання. Метою даної публікації – є визначення впливу релігії на формування сільської садибної забудови у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Внутрішній простір сучасної сільської хати наповнений різними символами, які підкреслюють численні народні традиції, життєві правила, звичаї та обряди. Хата дарує селянинові світ, який він собі бажає [1]. В той же час селянин освоює простір житлового будинку розумом – сприймаючи його через форму і функцію (структуру) житлового приміщення, і серцем – сприймаючи його чуттям духовно-психологічного світогляду разом з обрядами, ритуалами і традиціями, враховуючи чинники

релігійного спрямування для своїх духовних потреб. У всіх елементах повсякденної життєдіяльності родини тісно пов'язане міфологічне, сакральне з світським і буденним [6].

З метою визначення стану забудови і отримання інформації про сучасні вимоги до організації садибної житлової забудови, до комфорту, якості і зручності проживання у ній різними категоріями населення, автором в період з 1996 по 2013 рр. проводилось натурне обстеження у селах Західного регіону України (Тернопільської, Чернівецької, Львівської, Івано-Франківської, Закарпатської областей). Під час експедицій були зафіксовані численні житлові будинки, їх інтер'єри та екстер'єри, будівлі та споруди сільських садиб, зокрема, і багато приватних сакральних елементів у структурі садиби.

Як показують дослідження, у селах даного регіону до 1939 р. релігія мала великий вплив на формування житлової забудови: іконами, скульптурами святих, розп'яттям прикрашали житлові кімнати; скульптури «фігури» розміщували на фронтонах житлових будинків; хрести, скульптури, ікони, каплички та ін. були присутні у структурі садиби.

У радянський період традиції влаштовувати пам'ятні знаки, обереги релігійного характеру у структурі сільської садибної забудови нищилися та заборонялися. Це, звичайно, наклало суттєвий відбиток на свідомість народу, виховувало у населення зневажливе відношення до культури, яку створили предки.

У сучасних умовах багато мешканців садиб, бажають показати «присутність Бога», не тільки у своїй душі, але й поруч у своєму житті, тобто відроджується національна традиція оздоблювати садибну житлову забудову елементами релігійної символіки. Відчувається вплив духовності на характер матеріально-практичного життя громади.

Релігія, як форма духовності, та її атрибути знайшли відображення у інтер'єрі та екстер'єрі будинку і у садибі. Театралізоване дійство з відповідним оформленням архітектурного простору хати для проведення обрядів (прикрашання кімнат іконами «образами» – мистецька цінність яких залежить від функціонального призначення кімнат, вишиваними рушниками, обрядовими предметами та ін.) з участю багатьох людей – є тим єдиним цілим, де художні й емоційні компоненти переплітаються.

Зараз вибирають та розташовують ікони в селянській хаті за певними традиціями. У східному кутку вітальні знаходиться святковий кут («покуть») – місце, де родина збирається для молитви. Ікони (Христа, Матері Божої, св. Михаїла Архангела, св. Юрія, св. Миколая, св. Іллі, св. Параскеви), прикрашені вишитими рушниками, вішають на стіні у греко-католиків, або розміщують на Божниці у православних (рис.1). Під іконами горить лампада,

яка нагадує постійну Божу присутність в хаті. В інших кімнатах ікони теж розташовані на стінах чи по кутах. За звичаєм гість, заходячи до хати, перше схиляється перед іконами, а вже після промовляє до господаря [3,8].

Рис. 1. 1. «Ікони», 2. «Божниця» на стіні у житловій кімнаті, Тернопільська обл. (світлини автора)

У житлових кімнатах розписують стіни та стелі на релігійну тематику, обладнують спеціальні полички та встановлюють підставки для релігійної символіки (рис.2). Заможні власники осель організують окремі приміщення для молитви у структурі житлового будинку. На будинках часто влаштовують ніші для сакральної скульптури (рис.3).

Рис. 2. Розписи стелі вітальні на релігійну тематику, Тернопільська обл. (світлини автора)

Рис. 3. Скульптура у ніші на фронтоні будинку:
1. Тернопільська обл., 2-3. Львівська обл. (світлини автора)

Останнім часом на садибній ділянці появляються нові форми – відновлюють колишні або зводять нові пам'ятні знаки релігійного характеру: хрести, скульптури («фігури») Матері Божої, ікони, невеликі приватні церкви, каплички для молитви, а в деяких випадках і каплички присвячені пам'яті померлих (рис. 4-7.1).

Рис. 4. «Каплички» у структурі садиби: 1. Івано-Франківська обл., 2. Тернопільська обл., 3. Чернівецька обл. (світлина автора)

Рис. 5. «Фігури» у структурі садиби: 1. Івано-Франківська обл., 2. Львівська обл., 3. Чернівецька обл., 4. Тернопільська обл., 5. Закарпатська обл. (світлина автора)

Оздоблення садиби елементами релігійної символіки відбувається досить стихійно і залежить від смаку та побажання господаря садиби. Сакральні

елементи у структурі садиби розміщують хаотично, без дотримання норм і правил (які не існують), у різних місцях ділянки, на різних відстанях від огорожі. Багато приватних капличок зведено за принципом – «трошки більша та вища ніж у сусіда». Релігійну символіку використовують і при оздобленні огорож, брам, хвірток (рис.7.2).

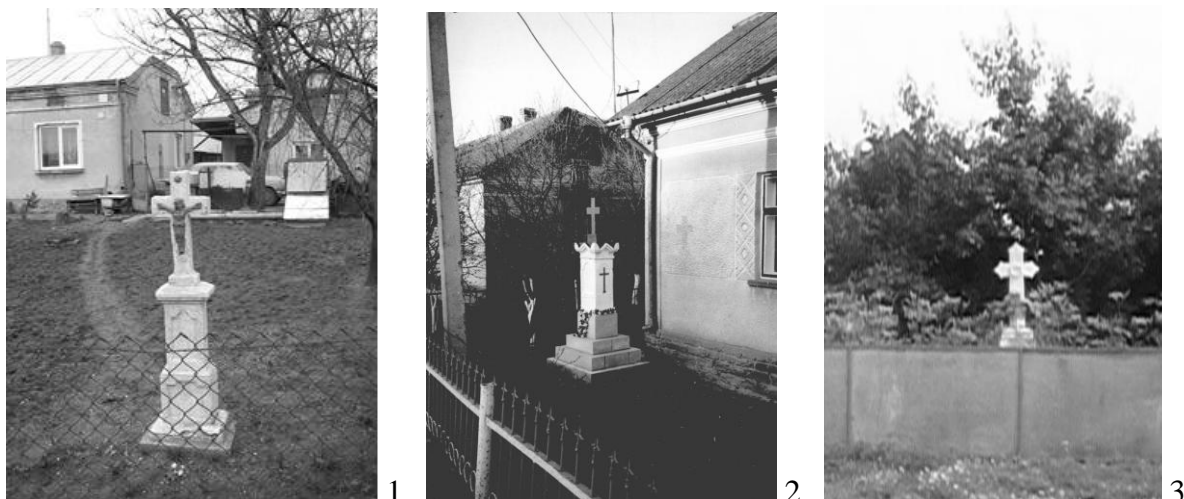

Рис. 6. «Хрести» у структурі садиби: 1. Львівська обл., 2. Тернопільська обл., 3. Івано-Франківська обл. (світлина автора)

Рис. 7. 1. «Ікона» у структурі огорожі садиби, Тернопільська обл., 2. «ангели та хрести» як елементи оздоблення хвіртки та воріт, Чернівецька обл. (світлина автора)

Дослідження, проведені на основі зібраних матеріалів під час експедицій у селах Західного регіону України, показали, що релігія має вплив на формування сучасної садибної житлової забудови. Проявом релігійності у структурі житлового будинку та присадибної ділянки є:

- прикрашання житлових приміщень іконами, розп'яттям, скульптурами та ін. релігійними атрибутами;
- розписи стін та стелі на релігійну тематику;

- виділення окремого приміщення (молитовні) у структурі житлового будинку для проведення релігійних обрядів;
- влаштування релігійної скульптури у нішах на фронтонах будинків;
- влаштування релігійної скульптури у структурі огорожі;
- влаштування придорожніх ікон у структурі огорожі;
- відродження старих (побудованих до 1939 р.) або зведення нових хрестів на присадибних ділянках;
- відродження старих (побудованих до 1939 р.) або зведення нових скульптур («фігури») Матері Божої на присадибних ділянках;
- зведення невеликих церков (молитовень) на садибних ділянках для проведення релігійних обрядів;
- зведення молитовних капличок на садибних ділянках для приватної молитви;
- зведення поминальних (присвячених пам'яті померлих рідних) капличок на садибних ділянках;
- оздоблення сакральними елементами огорожі, брам, хвірток.

Для забезпечення релігійної діяльності у житловому будинку та на присадибній ділянці необхідно виділити і облаштувати особливе місце для проведення певних процесів та обрядів (табл. 1).

Наявність малих архітектурних форм релігійного характеру у структурі садиби потребує виділення особливого місця для їх розміщення та сприяє появі нової функціональної зони, а саме – сакральної.

Сакральна зона – зона, що передбачає особливе місце на садибній ділянці для розміщення пам'ятних знаків, оберегів релігійного характеру.

Щоб забезпечити цілісність сприйняття архітектурно-художнього образу забудови садиби, сакральні елементи бажано розташовувати у межах огорожі – вздовж червоної лінії (якщо це не суперечить містобудівним умовам і обмеженням, будівельному паспорту, детальному плану території й іншим вихідним даним) з боку палісадника, так, щоб вони проглядалися з вулиці, по висоті гармонійно сприймалися з огорожею садиби, і були розмірами у плані не більшими як 2,0-2.5х2,0-2,5 м.

Висновки. Дослідження, проведені у селах Західного регіону України, показали значний вплив релігії на формування садибної забудови, що проявляється атрибутами, елементами та спорудами релігійного характеру, виділенням нової функціональної зони – сакральної. У цій зоні доцільно розташовувати пам'ятні знаки та обереги релігійного характеру, якщо це викликано сталими національно-побутовими і релігійними традиціями.

Сакральна символіка у структурі садибної забудови виконує не тільки певні релігійно-естетичні функції та ідеї, але й соціальні: моральні ідеали та

національні духовні особливості. Тому завдання архітекторів полягає у створенні таких сакральних елементів у структурі садибної забудови, які б не тільки прикрашали села, але й вирішували як матеріально-соціальні, так і ідеологічні завдання: естетичне виховання населення, розвиток художнього смаку, пробудження та закріплення патріотичних почуттів, збереження народних традицій.

Табл. 1

Релігійна діяльність у структурі садибної забудови

Види діяльності	Наслідки діяльності	Місце проведення
проведення релігійних обрядів	<ul style="list-style-type: none"> релігійне середовище 	<ul style="list-style-type: none"> окрема кімната, призначена виключно для релігійних обрядів
оздоблення житлових кімнат релігійною символікою	<ul style="list-style-type: none"> ікони («образи») на стінах 	<ul style="list-style-type: none"> глуха, частіше східна, стіна під ікони
	<ul style="list-style-type: none"> релігійна символіка в інтер'єрі 	<ul style="list-style-type: none"> спеціальні підставки, полички
оздоблення фасаду житлового будинку релігійною символікою	<ul style="list-style-type: none"> скульптура на фронтонах будинків 	<ul style="list-style-type: none"> ніша на фасаді будинку
оздоблення огорожі релігійною символікою	<ul style="list-style-type: none"> скульптура у структурі огорожі 	<ul style="list-style-type: none"> ніша в огорожі
	<ul style="list-style-type: none"> сакральні елементи 	<ul style="list-style-type: none"> на огорожі, хвіртці, воротах
зведення об'єктів релігійного характеру на садибній ділянці	<ul style="list-style-type: none"> невеликі (приватні) сакральні споруди (храми, церкви та ін.) 	<ul style="list-style-type: none"> передбачення місця у структурі садиби
	<ul style="list-style-type: none"> каплички молитовні 	
	<ul style="list-style-type: none"> каплички поминальні 	
зведення пам'ятних знаків, оберегів релігійного характеру на садибній ділянці	<ul style="list-style-type: none"> хрести 	<ul style="list-style-type: none"> передбачення місця у палісаднику
	<ul style="list-style-type: none"> скульптури („фігури”) 	
	<ul style="list-style-type: none"> «ікони» 	

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК.

1. Данилюк А. Українська хата / А. Данилюк. – К. : Наукова думка, 1991. – 112 с.
2. Інформаційний звіт Міністерства культури України «Про стан і тенденції розвитку релігійної ситуації та державно-конфесійних відносин в Україні» (Короткий виклад) від 11 квітня 2013 / [Електронний ресурс] / Режим доступу web: <http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/327651;jsessionid=C576ABCB3D48CB82182949A7237D6CDE>
3. Ковальчук О.В. Українське народознавство. Книга для вчителя / О. В. Ковальчук. – К.: Освіта, 1994. – 174 с.
4. Колодрубська О.І. Принципи формування архітектурно-планувальних рішень сільського садибного житла Західного Поділля / О.І. Колодрубська. Автореферат дис. ... канд. арх.: 18.00.02 / КНУБА. – К., 2007. – 20 с.
5. Колодрубська О.І. Функціональна структура сільської садибної забудови / О.І. Колодрубська. Сучасні проблеми архітектури та містобудування: Науково-технічний збірник. – К.: КНУБА, 2008. Вип. 19 – С. 259-263.
6. Попович М.В. Нарис історії культури України / М. В. Попович. – К.: АртЕк, 1999. – 728 с.
7. “Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин” / Інформаційні матеріали до Круглого столу на тему: “Державно-конфесійні відносини в Україні станом на 2013 рік: рух до партнерства держави і Церкви чи до кризи взаємин?”, 22 квітня 2013р., 76 с. / [Електронний ресурс] / Режим доступу web: http://www.razumkov.org.ua/upload/Przh_Religion_2013.pdf
8. Храплива-Щур Л. Українські народні звичаї в сучасному побуті / Л. Храплива-Щур. – Львів : Фенікс, 1990. – 35 с.

Аннотация

В статье рассматривается влияние религии на формирование сельской усадебной застройки и проблемы организации сакральной зоны в её структуре.

Ключевые слова: религия, усадьба, жилой дом, сакральная зона, памятные знаки и обереги религиозного характера.

Annotation

The article examines the influence of religion on the formation of rural farmstead buildings and the problems organization of the sacral zones in the structure of farmstead development.

Keywords: religion, homestead, house, sacral zones, memorials and religious charms.